

ביאורים

עסקנו בכך שהעיקר בלימוד תורה הוא הדבקות בה', ולא הכישרון השכלי. היום נראה שאף היכולת לכוון לאמיתה של תורה וללמדה לאחרים אינם תלויים בכישרון שכלי אלא בדבקות בה'.

ישנם שני קשיים כשאדם מלמד תורה לאחרים:

א. במידה והמלמד אינו מבין את התורה נכון, הרי הוא טועה ומטעה. אמנם למדנו שכל אחד יכול ללמוד תורה, ואדרבה, טוב שיעסוק בתורה אפילו אם הוא טועה, כיוון שהמצווה היא לעסוק בדברי תורה. אך דבר זה נכון רק אם הוא לומד תורה לעצמו ולא כשהוא מלמד אחרים - הרי התלמיד בא לרב כדי ללמוד תורת אמת, אך אם הרב עצמו טועה, התלמיד אינו מרוויח כלום.

ב. יש פעמים בהם הרב אכן מלמד אמיתה של תורה, אך תלמידיו אינם רוצים ללמוד ממנו.

המהר"ל מוכיח שעוד בזמן הגמרא הייתה לעתים נטייה לשמוח בכישלונם של השני בין תלמידי החכמים, ולכן ר' נחוניא בן הקנה חיבר תפילה קודם הלימוד שבה אנו מבקשים שתי בקשות - שנכווין כולנו אל האמת, ושנשמח בצדקת חברינו ולא בכישלונם. הסיבה לנטייה זו בין לומדי התורה היא טבעית, כי הקב"ה טבע בנו אהבה גדולה מאוד לעצמנו, וקל לנו לשמוח כשאנחנו צודקים וחברינו טועים. אהבה זו מצומצמת כלפי עצמנו בלבד ועלינו 'להתגבר' ולהרחיבה גם כלפי אחרים - ואהבת לרעך כמוך. עלינו להכיר שהבריאה כולה היא מעשה ה', ולכן אנו אוהבים את כולה.

לכן, כשאדם מכוון את מעשיו ולימודו אל ה', וכל רצונותיו ושאיפותיו הם להידבק בה', הוא מתמלא אהבה לבורא עולם וממילא גם לעולם שהבורא ברא. הוא מתמלא אהבה לתלמידיו, וכמים הפנים לפנים - אף תלמידיו אוהבים אותו ושמחים כשהוא צודק. בנוסף, ה' מעניק לו דעה לכוון לאמיתה של תורה ולהעביר את דברו לתלמידיו, כי היכולת לזכות בתורה נובעת מהדבקות בה' - נותן התורה.

הרחבות

הקושי להגיע לאמת

וְדַרְךְ הָאֱמֶת רְחוֹק מְשִׁימָצָא. העולם הזה נקרא "עלמא דשיקרא" - עולם השקר. מה זה שקר? מסביר ה'פחד יצחק' ש'שקר' הוא העמדת מחיצה בין המקור לבין הדברים הנובעים ממנו. לדוגמה כאשר אדם מספר לחברו על מקרה מסוים, המקרה הוא המקור והסיפור הוא מה שנובע מהמקור. אם המספר מעוות את הפרטים הוא בעצם מעמיד מחיצה בין המציאות - מה שהיה בפועל, לבין הסיפור - מה שהחבר שומע. כמו כן תמונה 'לא אמיתית' היא תמונה שאינה משקפת את האדם המצויר בה, את המקור [ראש השנה טו, ג]. הקב"ה הוא המקור של כל הבריאה הסובבת אותנו, אך הבריאה ביחס לבורא היא חלקית, כי רק חלק מכוון מופיע בה. אי אפשר באמת להכיר את הקב"ה מתוך העולם, אנו רק יכולים לקבל מושג על כוחו ועל יכולותיו של הבורא (מחכמת הבריאה, מניסים וכדו'). כמו הריחוק הזה בין השלמות ובין העולם, כך גם אנו בדרך כלל רחוקים מן האמת.

הריחוק הזה הוא רק נקודת הפתיחה. המשימה שלנו היא לעבוד על הפער הזה ולהשתלם, עד ליום בו הקב"ה יופיע בעולם בצורה מלאה. זה לא יקרה רק מצידנו, אלא עם הרבה סייעתא דשמיא מצידו. כך גם האדם הפרטי, אין תפקידו להגיע לאמת לבד. הוא צריך להשתלם ולהתקדם אליה, ולבסוף יגיע לאמת הנדרשת ממנו בסיוע של הקב"ה. וייתכן שגם זה כלול בדברי המהר"ל: "אמנם להנצל מזה, כאשר יכון מעשיו אל השם יתברך...". כאשר האדם מצידו משתדל לדבוק בקב"ה, בשלמות, הוא יזכה ללכת בנתיבות האמת.

שאלות לדין

למה בדורות שלנו 'אבדה חכמה מבני אדם', הרי ככל שהעולם מתקדם האנושות חכמה יותר? למה קיים בנו טבע כזה לשמוח כשחבר שלנו טועה? כיצד אנו יכולים להשתמש בו למגמות חיוביות?

אָמַנְם לשום דברי תורה לפני זולתו' הוא קשה משני פנים: האחד, כי אם אינו מכוון להלכה, להאיר עיני זולתו בדבר אמת, למה לו! פי תכלית מה שיכונן המניח דברי תורה לפני זולתו, להחכים אותו בדברי אמת וישר. ודרך האמת רחוק משימאצא, ומכל שכן בדורות האלו, שאבדה חכמה מבני אדם. השני אף אם הוא מכוון להלכה, מי יודע אם יהיו לרצון אמרי פיו לזולתו, ואם לא יהיו לרצון, עדין לא הועיל דבר. ואין ספק, כי כל פעלה אשר רחוק שיגיע הפועל אל תכלית פונתו, אין ראוי שיפעל אותה פעלה, שלא יהיה פעלתו לריק ולבטלה.

והדבר הזה אשר אמרנו, אף בדורות השלמים היה צריך לאדם זרוז יתרה, שלא יהיה נכשל בזה. בפ' ד' דברכות (כח, א): בכניסתו לבית המדרש מתפלל: יהי רצון שלא אכשל בדבר הלכה, ולא אמור על טהור טמא, וישמחו בי חברי. ולא יכשלו חברי בדבר הלכה, ואשמח בהם, עד פאן. הרי שאף בתלמיד חכם גדול, לב האדם נוטה לשמח, כאשר ימצא בדברי זולתו חסרון. כי כל אדם בטבעו ששמח בשלמות אשר יש לו על זולתו. ולכן מתפלל שלא ילך אחר טבעו, וישמח כשהחברו נכשל בדבר הלכה, והוא אינו נכשל. ועם פי יש לפרש ההפך, מה שאמר: וישמחו חברי בי, תפלה שישמחו חבריו בו, כאשר לא יכשל הוא בדבר הלכה. אין המאמר סובל זה, שעדין לא אמר שיאמר דבר הלכה, רק שאמר בדרך שלילה, שלא אכשל בדבר הלכה, ואולי לא יאמר דבר הלכה כלל, כי לא כל אדם יאמר דבר הלכה בבית המדרש. והיה לו לומר, יהי רצון שאמר על טהור טמא ועל טמא טמא וישמחו חברי בי, ופרוש רש"י זכרוננו לברכה יוכיח. ואם הדבר הוא כן בשלמי המעלה, מכל שכן בדרך הבלתי שלם, אשר כל דברי זולתו אינם לו לרצון, כי לא ילמד זכות על האומר. והרי הקשי מצד שני פנים.

אָמַנְם להנצל מזה, כאשר יכון מעשיו אל השם יתברך, אשר הוריש אל האדם התורה והחכמה. גם עתה יתן לו תורתו וידריך אותו בנתיבות אמת, כי מאתו תצא תורה.

אולם, ללמד תורה לאחרים קשה משני היבטים: האחד, כשמלמד תורה לאחרים צריך ללמד דברי אמת, ואם אינו מלמד האמת מה תועלת בדבר, הרי תכלית המלמד היא להחכים את התלמיד בדברי אמת, ולאמת קשה מאד לכוון בוודאי בדורות אלו שהאמת נעדרת, שכן אבדה החכמה מבני האדם. היבט השני, אף אם יכוון אל האמת, יתכן שהדברים לא יתקבלו בעיני הלומד, אם כן לא הועיל לו במאומה. אין ספק כי כל פעולה שפועל האדם ואינו מגיע אל מטרת הפעולה ראוי לו שלא יפעל אותה, כדי שלא תהיה פעולתו לבטלה.

ההיבט השני עליו דיברנו קודם, שאף כשמכוון לאמת מי יודע אם הלומד יקבל דברי המלמד, אינם אמורים רק בדורות אלו, אלא גם בדורות הקודמים שהיו שלמים, היה צריך להתיר⁴ שלא ישמח אדם בכישלון חברו. בפרק רביעי של מסכת ברכות אמרו, בכניסתו לבית המדרש מתפלל, יהי רצון שלא אכשל בדבר הלכה, ולא אמור על טמא טהור וישמחו בי חברי. ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם. הרי שאפילו לתלמיד חכם גדול ישנה נטייה טבעית לשמוח כאשר מוצא חסרון בדברי חבריו, כי כל אדם באופן טבעי שמח שיש בו שלימות יותר מאשר בזולתו. לכן היתה תפילתו של רבי נחוניא בן הקנה שלא ילך אחר נטיותיו הטבעיות, ולא ישמח בשעה שחבריו נכשל בדבר הלכה, ואילו הוא כיון אל האמת. אמנם את דבריו וישמחו בי חברי ניתן לפרש גם להפך, לכיוון החיובי, וישמחו בו חבריו כשהוא אומר האמת ואינו נכשל בדבר הלכה. אך נראה שאין זה פשט הדברים, כי עדיין לא הזכיר בתפילתו שיאמר דבר הלכה, רק אמר בדרך השלילה שלא אכשל בדבר הלכה, ואולי לא יאמר כלל דבר הלכה בבית המדרש, שהרי לא כל אחד אומר דבר הלכה בבית המדרש. אם אכן כוונתו היתה לומר שישמחו חבריו כשהוא אומר דבר אמת היה צריך לנסח דבריו באופן זה, יהי רצון שאומר על טהור טהור ועל טמא טמא וישמחו בי חברי. פירושו של רש"י מוכיח כפירושנו, שכתב: ולא אכשל וישמחו חברי על כשלוני. אם בדורות שלמי המעלה היה כך, כל שכן בדורותינו הבלתי שלמים, אשר כל דברי זולתו אינם נראים בעיניו, ולא מלמד זכות על האומר. הרי קושי המלמד הוא משני פנים: שמא לא יכוון להלכה, ואם יכוון להלכה שמא לא יעלו הדברים לרצון לפני הלומד. העצה להנצל מקשיים אלו היא שיכוון ללימודו אל השם יתברך אשר נתן לאדם את התורה ואת חוכמתה. ואז יזכה שגם עתה כאשר ילמד תורה יתן לו הקב"ה את תורתו וידריך אותו בנתיבות האמת, כי מאתו תצא התורה.

הקושי ללמד תורה: א. שמא אינו מכוון לאמת ב. שמא הלומד לא יקבל

טבע האדם לשמוח בכשלון חברו

הדרך להנצל מהקשיים - דבקות בה נותן התורה

ביאורים

לאחר שלמדנו שהיכולת לכוון לאמינות של תורה נובעת מהדבקות בה', מלמד אותנו המהר"ל רובד נוסף: הדבקות בה' מולידה גם יכולת להתמיד בקיום מצוות התורה.

הגמרא אומרת במסכת נדרים ששאלו את החכמים, הנביאים והמלאכים מדוע נחרב בית המקדש, ואף אחד מהם לא ידע לענות על שאלה זו. עד שבא הקב"ה וענה על כך, ומבארת הגמרא שהסיבה היא 'שלא בירכו בתורה תחילה'.

הסבר זה של הגמרא תמוה משלוש סיבות:

א. ידועה דרשת חז"ל על כך שבית ראשון נחרב בגלל שלוש עבירות - עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים, ולא בגלל שלא ברכו בתורה תחילה. ב. מהי חומרת העוון בכך שלא בירכו ברכת התורה קודם הלימוד? ג. מבואר שהם אכן למדו תורה ואם כן כיצד לימוד התורה לא השפיע על עם ישראל לשוב בתשובה ולא לעבור עבירות חמורות מסוג זה? המהר"ל מיישב שאלות אלו בהסבר אחד.

קיום מצוות התורה בעם ישראל יכול להתקיים רק לאור העובדה שהתורה ניתנת לנו בכל רגע ורגע מחדש. הסיבה לכך היא חידוש יסודי שהמהר"ל מחדש: כשיש סיבה לבריאת מציאות, היא הסיבה גם לקיומה. הבריאה אינה עומדת בפני עצמה, אלא היא יונקת את חייה בכל רגע מהבורא. כאשר האדם מתנתק מהבורא, הוא מאבד את מקור החיים שלו. כך גם התורה - כאשר היא מתנתקת מהבורא, היא מאבדת את מקור החיות שלה והיא אינה פועלת על האדם.

לפי ביאור זה מובן מדוע חיסרון בברכת התורה הוא שורש החורבן. אדם הלומד תורה ואין מטרתו חיבור ודבקות בה', עלול לחטוא בעבירות החמורות ביותר, כיוון שהוא איבד את הקשר לקב"ה, שהוא זה שמקיים את התורה באדם. לכן אמרה הגמרא שהסיבה לחורבן הייתה שלא בירכו בתורה תחילה, כיוון שהברכה מבטאת את השאיפה להידבק בה' על ידי לימוד התורה, ודבקות זו מחברת את הלומד לנותן התורה, למקור התורה.

מתוך כך נוכל גם להבין כיצד ייתכן שדווקא בדור בו לימוד התורה היה מפותח, ובתי המדרש שקקו חיים, נחרב הבית. תורה כזו, שאין בה שאיפה לדבקות בה', אינה מתקיימת. התורה, כאמור, אינה רק הידיעות שנלמדות בה, אלא היא גילוי אלוהי שרק מתוך האהבה לה' הוא מתגלה.

הרחבות

• פירוש המילה 'ברכה'

ברוך נותן תורה לְיִשְׂרָאֵל. ר' חיים מוולאזין מסביר שמשמעות המילה 'ברכה' היא תוספת וריבוי, וכשאנו אומרים "ברוך אתה ה'" אנו מתכוונים שהקב"ה עושה 'הברכה': 'הברכה' זוהי הפעולה שעושה בעל הפרדס כאשר הוא לוקח ענף המחובר לעץ, שותל אותו באדמה ומוליד בכך עץ חדש. הוא בעצם לוקח מהמקור, ומעביר את זה הלאה. כלומר כשאנו מברכים על מאכל, אנו לא מודים לקב"ה, אלא אנו מכירים בכך שהקב"ה הוא המקור לכל השפע שנמצא בעולם, והוא מעניק זאת לנו (נפש החיים ב, ב). זה נכון כשאנו מברכים על אוכל או בענייני רפואה ('ברוך רופא חולים'), ועל פי מה שהמהר"ל מלמד אותנו כאן, זה נכון גם בתורה. המשמעות של 'לברך בתורה תחילה' היא להכיר שהקב"ה הוא המקור של התורה. רק לימוד תורה שפותח בהכרה בקב"ה כנותן התורה, יוביל לדבקות בקב"ה ולהתקיימות התורה בישראל.

שאלות לדין

מה כל כך חשוב בברכה בתורה תחילה? למה היא היסוד לקיום האומה בארצה? לאור דברי המהר"ל, מניין נובע הקשר העמוק שבין ישראל לארצה?

לעילוי נשמת ר' יצחק בן לאה מאוס ז"ל
לעילוי נשמת יצחק בן ברוך אוסקר ז"ל

ובפרק אלו נדרים (פא, א): אָמַר רב יהודה אָמַר רב: מֵאֵי דְקָתִיב (ירמיהו ט, יא): מִי הָאִישׁ הַחֲכָם וְיָבִין אֶת זֹאת, עַל מָה אָבְדָה הָאָרֶץ וְגו'?" דָּבַר זֶה נִשְׁאַל לַחֲכָמִים וְלִנְבִיאִים וְלַפְּלִאָכִים וְלֹא פָּרְשׁוּהוּ, עַד שֶׁפָּרְשׁוּ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעֶצְמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (שם, יב): וַיֹּאמֶר ה' עַל עֲזָבְכֶם אֶת תּוֹרָתִי וְלֹא הִלְכֹוּ בָּהּ. הֵינּוּ לֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי הֵינּוּ לֹא הִלְכוּ בָּהּ! אָמַר רב: שְׁלֹא בָּרְכוּ בַּתּוֹרָה תַּחֲלָה, עַד כָּאן. וְדָבַר זֶה מִן הַתְּמִיחָה שֶׁיְהִיָּה חֲרָבֵן הָאָרֶץ בְּשִׁבִיל שְׁלֹא בָּרְכוּ בַּתּוֹרָה תַּחֲלָה, וְלֹא בְּשִׁבִיל עֲבוּדַת כּוֹכָבִים וּמַזְלוֹת וְגִלּוֹי עֲרִיזוֹת וּשְׁפִיכוֹת דָּמִים שֶׁהָיוּ בְּבֵית רֵאשׁוֹן!

אָמַנְם באור זה, כי הדבר שהוא סבה אל מציאות דבר אחר, הוא גם כן סבה אל קיום מציאותו. ואל קושה לך כי הנגר הוא סבה לבנין הבית, ועם כל זה בהעדר הנגר ישאר הבית קיים, דבר זה אינו, כי אין הנגר סבה לבית, רק שהוא מקרב העצים יחד. ודבר זה הנגר פועל, לא עצם הבית, והבית נעשה מן הנגר במקרה. אבל דבר שהוא סבה בעצם אל מציאות דבר אחר, כל שכן שהוא סבה לקיום שלו. שהרי היה סבה שיהיה נמצא, וכן גם כן הוא סבה לקיום שלו, ודבר זה מבאר במופת.

ולפיכך, אם היו מברכין על התורה תחלה, לומר ברוך נותן תורה לְיִשְׂרָאֵל, והיה אהבה אל השם יתברך במה שנתן תורה לְיִשְׂרָאֵל, כי זה ענין הברכה על התורה, שהוא יתברך מברך על זה, ואוהב השם יתברך בשביל הטוב שנתן לו התורה. ואז היה זה סבה גם כן שתהיה התורה מתקיימת לְיִשְׂרָאֵל, שהיה השם יתברך נותן בלבם לשמור ולעשות ולקיים, אף אם היו עוברים לפעמים מצוה אחת, היו חוזרים מיד לשמור ולעשות ולקיים. וזה היה מן השם יתברך אשר הוא סבה לתורה, והוא גם כן סבה שלא לתבטל, דומה לזה, כאשר הגיע נזק אל ענף היוצא מן האילן, אז העקר שממנו יצא חוזר וגודל גדולו מן השורש, אשר היה סבה לגדול שלו שִׁיֵּצֵא. ובלא השורש אין קיום לאילן כלל. ולפיכך, אלו היו מברכין בתורה תחלה, מה שהוא יתברך סבה לתורה ונתן להם התורה, והיו דבקים בו יתברך באהבה במה שנתן תורה לְיִשְׂרָאֵל, מצד הדבקות הזו היה השם יתברך סבה גם כן שלא לתבטל התורה. אבל מפני שלא ברכו בתורה תחלה, שלא היו דבקים בו יתברך באהבה במה שנתן תורה לְיִשְׂרָאֵל, לא היה כן סבה מקיימת את התורה לְיִשְׂרָאֵל, ובאו לידי זה שעברו על התורה, ודבר זה גורם שאבדה הארץ.

בפרק אלו נדרים אמר רב יהודה אמר רב, מהו פירוש הכתוב: מי האיש החכם ויבן את זאת, ואשר דבר פי ה' אליו ויגידה, על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עובר? דבר זה נשאלו החכמים (מי האיש החכם), הנביאים והמלאכים (ואשר דבר פי ה' אליו) ולא ידעו לפרשו, עד שפירשו הקב"ה בעצמו, שנאמר, ויאמר ה', על עזבם את תורת אשר נתתי לפניכם ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה. היינו לא שמעו בקולי היינו ולא הלכו בה, 'ומדוע הכפילות? אמר רב לא הלכו בה, שלא ברכו בתורה תחילה. דברים אלו הם תמוהים, האם חרבן הארץ הוא מפני שלא ברכו בתורה תחילה, והרי חרבן בית ראשון הוא מפני עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים?

ביאור הענין, סיבת היות דבר בעולם הוא גם סיבה לקיומו של אותו דבר. אם תקשה על דברי שהמציאות אינה כן, לדוגמה הבנאי הוא הסיבה למציאות הבית ובכל זאת גם כאשר הבנאי כבר איננו במציאות הבנין עדין נשאר קיים, הרי שסיבת היות הדבר אינה סיבה לקיומו? אין זו קושיה, כי הבנאי אינו הסיבה למציאות הבית. הבנאי מקרב את החלקים, לכן הוא במקרה סיבה לבית, אבל הוא אינו סיבה בעצם או סיבה באמת לבית. רק דבר שהוא סיבה בעצם אל מציאות דבר, הוא גם סיבה לקיומו, כי הרי הוא הסיבה להיותו נמצא, לכן הוא גם הסיבה לקיומו. דבר זה מוכח על פי השכל.

לכן אם היו מברכים על התורה תחילה, שהיו אומרים ברוך נותן תורה לישראל, והיתה להם אהבה להשם יתברך שנתן תורה לישראל, אז היתה התורה מתקיימת בהם, כי זו משמעות הברכה שיהיה השם מבורך על זה שנתן תורה, וכשאומר כן הוא מביע את אהבתו להשם על נתינת התורה, וממילא יש קשר בינו לבין הקב"ה שכן האהבה היא התחברות אל הנאהב. במצב כזה אף אם היו עוברים לעיתים על דברי התורה היו חוזרים מיד לשמור ולקיים, כי הקב"ה היה נותן בליבם לשמור, לעשות ולקיים, כיון שהוא הסיבה לתורה, ולכן הוא גם הסיבה לקיומה שלא לתבטל. משל לדבר, כאשר ענף היוצא מן האילן נפגע. הענף חוזר וגדל כי 'השורשים אשר הם הסיבה ליציאת הענף גורמים לו לחזור ולגדול. השורשים הם סיבה בעצם למציאות הענפים, מהם הוא צומח ובמותם ימות גם הענף. והנמשל - הדבקות בקב"ה היא החיבור אל השורש, הענף הפגום הוא ההתרשלות בשמירת התורה. לכן אם היו מברכים בתורה תחילה, היו דבקים בקב"ה באהבה על שנתן להם התורה, ובגלל דבקות זו היה השם יתברך סיבה לכך שלא היתה מתבטלת מהם התורה. אבל כשלא ברכו בתורה תחילה, לא היו דבקים בקב"ה באהבה על שנתן להם התורה, ולכן לא היתה סיבה שתגרום לקיום התורה בישראל. ומתוך כך באו לידי כך שעברו על מצוות התורה, ודבר זה גרם לאבדן הארץ.

[הסיבה לחורבן בית שני הייתה שלא בירכו את ברכת התורה]

[ברכת התורה מקשט בין התורה לקביה שהוא הסיבה העצמית לתורה]

ביאורים

הגמרא אמרה ששאלו את החכמים, הנביאים והמלאכים מדוע חרבה הארץ, והם לא יכלו לענות. רק הקב"ה בעצמו יכל לענות על שאלה זו. מדוע?

כפי שלמדנו, מציאות התורה בישראל אינה דבר שקיים בפני עצמו. היא יונקת את חייה בכל רגע ורגע מנותן התורה. הסיבה לכך שעם ישראל עזב את התורה נובעת מכך שהוא עזב את בורא עולם, וממילא התורה איבדה את מקור חייה וחדלה מלהתקיים.

החכמים, הנביאים והמלאכים, על אף מדרגתם הרוחנית, אינם בוראים אלא נבראים. לכן, אם ינסו להסביר מדוע חרבה הארץ הם יעסקו בהסברים שנוגעים לדברים המתרחשים בעולם - חטאי עם ישראל. אולם את שורש העניין לא יצליחו לגלות; מהי הסיבה לכך שתתכן מציאות שעם ישראל הולך ושוקע בחטא ולא שב בתשובה למרות שהוא עוסק בתורת ה' ונפגש יום-יום עם רצונו המרומם והעדין של הבורא? כיצד זה לא משפיע עליו? איך עם ישראל יכול לחיות חיים כל-כך גסים בזמן שהתורה כל-כך עדינה? התשובה לכך נוגעת לבורא עצמו - עם ישראל למד תורה ללא חיבור לקב"ה. במצב כזה, כשיש ניתוק בין התורה למקור התורה, התורה מאבדת את מקור חייה והיא אינה משפיעה על האדם.

זו כוונת הגמרא שהם לא ברכו על התורה - ודאי שהם ברכו, אך מן השפה ולחוץ. הם לא ברכו באהבה גמורה ובדבקות בקב"ה על שנתן תורה. אין כל האהבות שוות, אהבה אמיתית היא אהבה בכל הלב ובכל הנפש, כמו שנאמר "ואהבת את ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך", ואהבה כזו לקב"ה הייתה חסרה להם.

הרחבות

• חכמים נביאים ומלאכים

שְׁשׁוּלוֹשׁ מִדְרָגוֹת הַחֲכָמִים. המהר"ל מדרג כאן על פי יכולת ההשגה של הנבראים. חכמים - השגה אנושית, נביאים - אנשים בעולם הזה המקבלים מהעליונים, מלאכים - עליונים לגמרי. אמנם בהיבטים אחרים הדריוג הוא הפוך. להלן, יסביר המהר"ל מדוע ניתנה התורה לעם ישראל ולא למלאכים. מטרת התורה, היא לעזור לנו להתקדם, להתעלות ולהידבק בקב"ה. המלאכים הם מושלמים ולכן אין להם להיכן להתקדם. הם במצב סטאטי, קבוע. אנו, לעומת זאת, לא רק שאנו רחוקים מאוד מהקב"ה, יש לנו גם את היכולת להידרדר מטה מטה. אך היכולת הזו לפול, היא גם היכולת לעלות ולהתקדם. בקשר שלנו עם הקב"ה יכולות להיות נפילות, אך גם טמון פוטנציאל לקשר חזק והדוק. ומי שאמון על הקשר הזה, הם הנביאים שמורידים אלינו את דבר ה', ממשה רבינו והלאה לאורך הדורות [להלן פרק כד]. אך מדרגת החכם עולה אף על מדרגת הנביא. מעלתו של הנביא כמוריד את 'דבר ה' העליון' לעולמנו אנו, חיסרון יש בה. חז"ל אומרים: "חכם עדיף מנביא" [בבא בתרא יב.]. המהר"ל מסביר שהנבואה אינה שייכת לנביא, ואילו התורה כן שייכת לחכם. הנביא עובד ומכין את עצמו, אך בסופו של דבר, מה שהוא מקבל זו השפעה מלמעלה. אצל החכם לעומת זאת, הכול מגיע מעבודה עצמית, כך שלבסוף התורה היא ממש חלק ממנו [דרוש לשבת תשובה]. דברים דומים אפשר לראות בדברי הרמב"ן - "אף על פי שניטלה (אחר חורבן בית המקדש) נבואת הנביאים, שהוא המראה והחזון, נבואת החכמים לא ניטלה, אלא יודעים האמת, ברוח הקודש שבקרבם" [בבא בתרא יב.]. העמל של החכם בלימוד התורה, הופך אותו לאדם שדרך החשיבה וההסתכלות שלו הן רוחניות, ומתנהלות על פי דרך התורה. כך החכם יודע מה רצון ה' גם ללא נבואה.

שאלות לדין

מהי אותה "הָאֱהָבָה הַגְּמוּרָה וְהַדְּבָקוּת אֶל הַשֵּׁם יְתָרְךָ"?

למה 'אהבה שתלויה בדבר' - סופה להיבטל, ואילו 'אהבה שאינה תלויה בדבר' - סופה להתקיים?

וְאָמַר: דָּבָר זֶה נִשְׁאַל וְכו'. פְּרוּשׁ, שְׁשׁוּלוֹשׁ מִדְרָגוֹת הַחֲכָמִים: הַמְדַרְגָּה הָאֲחֵת הִיא מִדְרָגַת הַחֲכָמִים שֵׁשׁ לְאָדָם בְּתַחְתּוֹנִים¹, מִה שְׂיָכוּל הָאָדָם לְהַשִּׁיג. הַמְדַרְגָּה הַשְּׁנִיָּה הִיא מִדְרָגַת הַנְּבוּאָה שֶׁהִיא עַל הַנְּבִיאִים, שֶׁהֵם בְּנֵי אָדָם שֶׁהֵם בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְכֵּן לָהֶם רוּחַ הַקֹּדֶשׁ מְעֻלְיוֹנִים. הַמְדַרְגָּה הַשְּׁלִישִׁית הִיא הַהִשְׁגָּה שֶׁהִיא בְּעֻלְיוֹנִים, כִּי הַמְּלָאכִים הֵם עֻלְיוֹנִים. וְזֶה שֶׁאָמַר: דָּבָר זֶה נִשְׁאַל וְכו'. כִּי מִה שֶׁהוּא יִתְבָּרַךְ סִבָּה לְתוֹרָה, הוּא יוֹתֵר עֻלְיוֹן מִן מִדְרָגַת חֲכָמִים, נְבִיאִים וּמְלָאכִים, כִּי אֵלּוּ כֻּלָּם הֵם עֻלְיוֹנִים וּמְסוּבִים², וְאִינֶם מְגִיעִים אֶל דָּבָר שֶׁהוּא מֵצֵד הָעֵלָה דְּוָקָא, וּמֵצֵד הָעֻלּוּלִים אֵין יְדִיעָה לָּהּ. כִּי אִף אִם הֵיוּ נוֹתְנִים הַסִּבָּה שֶׁאֲבָדָה הָאָרֶץ בְּשִׁבִיל שִׁחְטָאוֹ, לֹא הָיָה זֶה סִבָּה לְאֲבוּד הָאָרֶץ, כִּי אִם חֲטָאוּ הָיָה הַשֵּׁם יְתָרְךָ מְקַיֵּם הַתּוֹרָה בָּהֶם, וְהֵיוּ חוֹזְרִים לְמוּטָב, רַק הַסִּבָּה הָיָה שְׁלֹא בָּרְכוּ בְּתוֹרָה תְּחִלָּה, וְכֵּן בָּא לָהֶם אֲבוּד הָאָרֶץ. וְאֵלּוּ הֵיוּ דְּבָקִים בּוֹ יְתָרְךָ, בְּמֵה שֶׁנָּתַן תּוֹרָה, אִז הָיָה הַשֵּׁם יְתָרְךָ עִמָּהֶם בְּמֵה שֶׁנָּתַן הַתּוֹרָה לָהֶם. וְכֵּן שֶׁהִיא הוּא יְתָרְךָ הַסִּבָּה לְמִצִּיאוֹת הַתּוֹרָה בָּהֶם, הִיא גַּם כֵּן סִבָּה לְקִיּוּם הַתּוֹרָה בָּהֶם, וְלֹא אֲבָדָה הָאָרֶץ. אֲבָל עֵתָה, שְׁלֹא הֵיוּ מְבָרְכִים בְּתוֹרָה תְּחִלָּה, וְלֹא הֵיוּ דְּבָקִים בּוֹ יְתָרְךָ, בְּמֵה שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל, גַּם כֵּן לֹא הָיָה הַשֵּׁם יְתָרְךָ עִמָּהֶם לְקִיּוּם הַתּוֹרָה, וְזֶה הָיָה גּוֹרֵם שֶׁאֲבָדָה הָאָרֶץ. וְאֵל יִקְשֶׁה לָּךְ, לְמֵה לֹא הֵיוּ מְבָרְכִין בְּתוֹרָה תְּחִלָּה? שֶׁאֵין פְּרוּשׁ הַבְּרָכָה הַדְּבוּר בְּפֵה בְּלִבָּד, דְּוָדָאי הַדְּבוּר בְּפֵה הֵיוּ מְבָרְכִים. אֲבָל הַכּוֹנֵן עַל הַבְּרָכָה בְּעֻצְמָהּ, הִיא הָאֱהָבָה הַגְּמוּרָה וְהַדְּבָקוּת אֶל הַשֵּׁם יְתָרְךָ, לְאֵהָב הַשֵּׁם יְתָרְךָ בְּמֵה שֶׁנָּתַן תּוֹרָה, וְזֶהוּ עֵנֵן הַבְּרָכָה. וְאֵין כָּל הָאֱהָבוֹת שְׁוֹת, כִּי הָאֱהָבָה הָאֲמִיתִית הִיא הָאֱהָבָה בְּכָל לֵב וּבְכָל נַפְשׁ, וְכִדְכָתִיב (דְּבָרִים ו, ה): וְאֶהְבֶּתְךָ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ, וְלֹא הָיָה לָהֶם הָאֱהָבָה הַגְּמוּרָה אֶל הַשֵּׁם יְתָרְךָ, בְּמֵה שֶׁנָּתַן הַתּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל, וּבְפָרֵט עַל הַטּוֹבָה הַגְּדוּלָּה שֶׁהִיא הַתּוֹרָה, שֶׁהִיא טוֹבָה עַל הַכֹּל, שֵׁשׁ לְבָרַךְ הַשֵּׁם יְתָרְךָ וְיִתְעַלָּה שְׁמוֹ עַל זֶה בְּכָל לְבָבוֹ. וְכִפִּי הַטּוֹבָה הָעֻלְיוֹנָה, לֹא הֵיוּ מְבָרְכִים בְּכָל לְבָבָם.

בְּנִבְרָא שֵׁם אֱמִרוֹ דְּבַר זֶה נִשְׁאַל הַחֲכָמִים, הַנְּבִיאִים וְהַמְּלָאכִים. פְּרוּשׁ, שֵׁשׁ שְׁלוֹשׁ מִדְרָגוֹת בְּהַשְׁגוֹת: הַשְּׁגַת הַחֲכָמִים, הַשְּׁגַת הַנְּבִיאִים וְהַשְּׁגַת הַמְּלָאכִים. מִדְרָגַת הַחֲכָמָה הִיא אֶמֶת שֶׁיָכוּל לְהַבִּין וְלְהַשְׁכִּיל אֶת הַשְּׁגַת הַחֲכָמִים, הַשְּׁגַת הַנְּבִיאִים וְהַשְּׁגַת הַמְּלָאכִים. מִדְרָגַת הַנְּבוּאָה הַשְּׁנִיָּה, מִדְרָגַת הַנְּבוּאָה הַשְּׁנִיָּה, הֵם בְּנֵי אָדָם בְּעוֹלָם הַזֶּה וּמְקַבְּלִים הַשְּׁגוֹת רוּחַ הַקֹּדֶשׁ מְעֻלְמוֹת הָעֻלְיוֹנִים. מִדְרָגַת הַשְּׁלִישִׁית הִיא מִדְרָגַת הָעֻלְיוֹנִים - הַמְּלָאכִים, נְמַצִּיאִים וּמְשִׁיגִים בְּעוֹלְמוֹת הָעֻלְיוֹנִים. מִה שֶׁאֱמִרוֹ חוֹז"ל דְּבַר זֶה נִשְׁאַל וְכו' וְלֹא יִדְעוּ לְהַשִּׁיב, כִּי הִיִּת הַקִּבְ"ה סִבָּה בְּעֵצֶם לְתוֹרָה זֶה דְּבַר שֶׁהוּא נִעְלָה מִיְדִיעַת הָאָדָם הַחֲכָם, הַנְּבִיאִים וְהַמְּלָאכִים. כֹּל אֵלּוּ אֵם נְבִיאִים וְאִינֶם יָכוּלִים לְהַשְׁכִּיל וְלְהַבִּין דְּבַר שֶׁהוּא מֵצֵד הַבוּרָא, כִּי לְנִבְרָאִים אֵין הַשְּׁגָה בּוֹה. גַּם אִם הַחֲכָמִים, הַנְּבִיאִים וְהַמְּלָאכִים הֵיוּ מְבָרְכִים שְׁסִיבַת אֲבִדוֹן הָאָרֶץ הִיא מִפְּנֵי חֲסִיאֵיהֶם, אֵין זֶה נִכּוֹן כִּי אֵין זֶה סִבָּה לְאֲבִדוֹן הָאָרֶץ מֵאֲחֵר וְהַקִּבְ"ה יָכוּל הִיָּה לְקִיּוּם הַתּוֹרָה וְהֵיוּ חוֹזְרִים לְמוּטָב. הַסִּבָּה לְאֲבִדוֹן הָאָרֶץ הִיא שְׁלֹא בָּרְכוּ בְּתוֹרָה תְּחִלָּה. אִם הֵיוּ דְּבָקִים בְּקִבְ"ה נוֹתֵן הַתּוֹרָה, אִז הַקִּבְ"ה הִיָּה עִמָּם וְכֵּן שֶׁהוּא סִבָּה לְמִצִּיאוֹתָהּ שֶׁל תּוֹרָה בִּישְׂרָאֵל הִיָּה הוּא סִבָּה לְקִיּוּמָהּ שֶׁל הַתּוֹרָה בָּהֶם, וְלֹא הֵיוּ נִבְרָאִים מֵהָאָרֶץ. אֲבָל עֵתָה שְׁלֹא בָּרְכוּ בְּתוֹרָה תְּחִלָּה וְלֹא הֵיוּ דְּבָקִים בְּקִבְ"ה בְּמֵה שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל, לֹא הִיָּה הַשֵּׁם עִמָּם לְקִיּוּם הַתּוֹרָה. זֹהוּ הַסִּבָּה לְאֲבִדוֹן הָאָרֶץ. וְאִם תִּשְׁאַל וּמְדוּעַ בְּאֲמַת לֹא בָּרְכוּ בְּתוֹרָה תְּחִלָּה? תְּשׁוּבָה לְשִׁאלְתְּךָ, הֵם בָּרְכוּ בְּתוֹרָה בְּפִיָּהֶם, כּוֹנֵת חוֹז"ל שְׁלֹא בָּרְכוּ בְּתוֹרָה תְּחִלָּה הִיא עַל הַחִיסְרוֹן בְּאֱהָבָה הַגְּמוּרָה וּבְדְבָקוּת בְּקִבְ"ה עַל שֶׁנָּתַן תּוֹרָה, שׁוּוּהִי מְהוּתָהּ שֶׁל בְּרִכַּת הַתּוֹרָה, כִּי אֵין כָּל הָאֱהָבוֹת שְׁוֹת, אֱהָבָה אֲמִיתִית הִיא אֱהָבָה בְּכָל הַלֵּב וּבְכָל הַנַּפֶּשׁ, כְּמוֹ שֶׁנִּאֲמַר וְאֱהָבַת אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ, וְאֱהָבָה כֹּז לְהַשֵּׁם לֹא הִיָּתְנָה לָהֶם. בְּמִיּוּחַד הִיָּתְנָה צְרִיכָה לְהִיּוֹת לָהֶם אֱהָבָה זֹה עַל הַטּוֹבָה הַגְּדוּלָּה שֶׁנָּתַן לָהֶם הַתּוֹרָה, שְׁהִי הַתּוֹרָה הִיא הַטּוֹבָה עַל כָּל מֵה שֶׁקִּיִּים בְּמִצִּיאוֹת. וּבוֹדָאי עַל זֶה הֵיוּ צְרִיכִים לְבָרַךְ בְּכָל לֵב. בְּרַכָּה כֹּז הֵם לֹא בָּרְכוּ.

ביאורים

התורה שאדם לומד צריכה להשפיע על כל רובדי החיים שלו. הלומד תורה מתוך כוונה טהורה של דבקות והתקרבות לה, יושפע ממנה בכל אורחותיו: בנייהול ישר של עסקיו, ביחס מאיר פנים בין אדם לחברו, בחיי משפחה תקינים וכיוצא בזה. מדוע אם כן, אין התורה שלמד עוברת בתורשה ומשפיעה אף על ילדיו? או בלשון הגמרא: "מפני מה אין תלמידי חכמים מצויים שיצאו מהם תלמידי חכמים?"

על כך עונה הגמרא, מפני שאין מברכים בתורה תחילה. לאמתו של דבר מן הראוי היה שהתורה תשפיע על לומדיה באופן כל כך נרחב, עד שהיא תביא גם את ילדיהם להיות תלמידי חכמים. אבל ליבם ומחשבותיהם של תלמידי חכמים שקועים ודבוקים בתורה עצמה ולא בקב"ה והם אינם מברכים את ברכת התורה כראוי, מתוך שמחה ושייכות פנימית. לכן אין התורה לא משפיעה עליהם בעוצמה גדולה מספיק כדי שתעבור גם לילדיהם באופן טבעי. השמחה בברכה מבטאת הודאה לה' על הטובה הגדולה שעשה עימנו, ודרכה מתבררת מהי מגמת לימוד התורה שלנו - דבקות בקב"ה. כך התורה הופכת להיות תורת חיים וכך גדלים תלמידי חכמים.

המהר"ל מוסיף רובד נוסף שמסכם את הנקודה המרכזית בהקדמה: מדוע אנחנו אוהבים את התורה? האם בגלל שהיא חכמה, או בגלל שהיא תורת ה'?' אין אהבה לשניים; אהבה אמיתית היא דבקות והתמסרות, ואין אפשרות להתמסרות גמורה בו זמנית לשני דברים שונים. תלמיד חכם עלול לאהוב את התורה לא מתוך חיבור לה' אלא מתוך אהבת חכמה גרידא. הוא מתייחס אליה בלי מקור חיותה, הקב"ה, ואז היא איננה רוחנית-אלוהית אלא אנושית-שכלית. כאשר האדם לומד תורה מתוך אהבת ה', תורתו מחוברת לשורשה, קדושת התורה שורה עליו והוא זוכה לבנים תלמידי חכמים. סגולתה של תורת ה' מאירה את דרכו ומכוונת אותו לאמיתיה של תורה.

הרחבות

• האב כמודל לחיקוי

מפני מה אין תלמידי חכמים מצויים שיוצאים מהם תלמידי חכמים. כאן המהר"ל עוסק בשאלה מדוע בניהם של תלמידי חכמים אינם הולכים בעקבותיהם, וב'נתיבות עולם' הוא עוסק בזה מכיוון הפוך - "היזהרו בבני עם הארץ שמהם תצא תורה לישראל" [סנהדרין צו.]. המהר"ל מסביר שנשמה צריכה גוף לעמוד בו. גם הקב"ה, כאשר הוא רוצה להופיע בעולם, הוא בורא עולם גשמי שבו הוא יוכל להתגלות. הבריאה בנויה על העיקרון הזה שדבר גשמי מהווה 'מקש' (כלי קיבול) לדבר רוחני, והרוחני מרומם את הגשמי. תלמיד חכם נקרא 'שכל', ולא בכדי. הדרך להתקדמות בתורה מצריכה לא פעם מהאדם לדחוק את חיי-החומר, את העצלות, את התאוות ואת הבלי העולם, הצידה. אך בהתרחקות הזו מענייני העולם, ישנו חיסרון כיוון שכאשר תלמיד חכם רוצה להשפיע מתורתו לאחרים, הוא הרבה פעמים חסר את הכלים לכך. גם תלמיד חכם, הנמשל לשכל, צריך לכלי קיבול גשמי שיקרא אותו לעולם, ולולא כך יישאר מנותק. התורה שלו לא תוכל להשפיע. כמו קרון שלק בזהב, שאין לו מסילה ודרך להגיע למחוז חפצו. האב הוא הקישור שבין הלב לעולם. הוא זה ש'מביאו לעולם הזה' ודרכו הבן לומד איך העולם פועל. לכן, כשהאב הוא תלמיד חכם ומובלט אצלו הצד הרוחני - יהיה לבן קשה יותר ללמוד מה הוא היחס החיובי לעולם החומר הנצרך להתפתחות. רק אם ישכיל לראות ברוחניותו של האב כזו המרוממת את החומר, וילמד להבחין מתי נכון להיבדל מהעולם, ומתי ואיך צריך להסתייע בו, הוא יוכל לגדול להיות תלמיד חכם, שאחר כך גם חוזר ומשפיע מתורתו [נתיב התורה פרק י].

שאלות לדין

כיצד אנו צריכים להתכונן ללימוד תורה?

מה הכוונה של 'אין אהבה לשניים', וכי אין אנו יכולים לאהוב גם את הקב"ה וגם את משפחתנו?

לעילוי נשמת האדמו"ר ר' יחזקאל בן האדמו"ר ר' מאיר יחיאל הלוי ז"ל

וְזֶה שֶׁאָמְרוּ שֶׁם (נדרים פא, א) גַּם כֵּן: מִפְּנֵי מָה אֵין תְּלִמְיָדֵי חֲכָמִים מְצוּיִים שְׁיוּצְאִים מֵהֶם תְּלִמְיָדֵי חֲכָמִים?* מִפְּנֵי שֶׁאֵין מְבָרְכִין בְּתוֹרָה תְּחִלָּה. כִּי אִף אִם הָיוּ מְבָרְכִין בְּפֶה, מִכֵּל מְקוֹם דְּבַר הַזֶּה, שֶׁהוּא נְתִינַת הַתּוֹרָה, צְרִיךְ לְבָרֵךְ הַשֵּׁם יְתִבְרַךְ בְּכָל לִבּוֹ, וְכִזָּה יֵשׁ לוֹ אֶהְבֶּה הַגְּמוּרָה אֶל הַשֵּׁם יְתִבְרַךְ. וְאִף אִם הוּא תְּלִמְיָד חָכֵם, וְהוּא צָדִיק גְּמוּר, רְחוּק הַדְּבַר הַזֶּה שֶׁיְבָרֵךְ הַשֵּׁם יְתִבְרַךְ בְּכָל לִבּוֹ עַל נְתִינַת הַתּוֹרָה כְּפִי הָרְאוּי.

ועוד, כִּי הַתְּלִמְיָד חָכֵם לִבּוֹ דְּבֵק אֶל הַתּוֹרָה, כִּי חֲבִיבָה הַתּוֹרָה עַל לוֹמְדֶיהָ, וּבְשִׁבִיל אֶהְבֶּתֶם לַתּוֹרָה דְּבַר זֶה מְסַלֵּק אֶהְבַּת הַמְּקוֹם בְּשִׁעָה זֹאת שֶׁבָּאִים לְלַמֵּד, כִּי כְּאֲשֶׁר בָּאִים לְלַמֵּד תּוֹרָה וְאֶהְבֶּתֶם אֶל הַתּוֹרָה, אֵין בְּלִמּוּד שְׁלֵהֶם אֶהְבֶּה אֶל הַשֵּׁם יְתִבְרַךְ בְּמָה שֶׁנִּתְּנָה תּוֹרָה, כִּי אֵין אֶהְבֶּה לְשָׂנִים, כִּי כָּל אֶהְבֶּה הִיא דְּבִקוּת בְּנֶאֱהָב, וְאִם דְּבֵק בְּזֶה אֵינוֹ דְּבֵק בְּאַחַר. וּלְפִיכָךְ אֶהְבַּת הַתּוֹרָה שֶׁהִיא חֲבִיבָה עֲלֵיהֶם, דְּבַר זֶה מְסַלֵּק שֶׁאֵין הַבְּרָכָה בְּכָל לִבּוֹ אֶל הַשֵּׁם יְתִבְרַךְ, בְּמָה שֶׁנִּתְּנָה הַתּוֹרָה. וְזֶה שֶׁאֵין מְבָרְכִים בְּתוֹרָה תְּחִלָּה. וּלְפִיכָךְ, אֵין יוּצְאִים מֵהֶם תְּלִמְיָדֵי חֲכָמִים. כִּי אֵלוֹ הָיוּ אוֹהֲבִים אוֹתוֹ, בְּמָה שֶׁהַתּוֹרָה נִמְצְאָה מֵאֹתוֹ יְתִבְרַךְ, הִיא הַשֵּׁם יְתִבְרַךְ גַּם כֵּן סִבָּה לַתּוֹרָה לְצֵאת מֵהֶם תְּלִמְיָדֵי חֲכָמִים. וְעַתָּה, שֶׁהֵם דְּבִקִּים וְרוֹדְפִים אַחַר הַתּוֹרָה עֲצֻמָּה בְּלִבָּד, וְאֵינֶם דְּבִקִּים בּוֹ יְתִבְרַךְ, בְּמָה שֶׁהוּא יְתִבְרַךְ סִבָּה לַתּוֹרָה, לֹא הִיא יוּצֵא מֵאֲתֵם תְּלִמְיָדֵי חָכֵם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ תּוֹרָה, שֶׁאֵין כָּאֵן הַסִּבָּה הַמְּשַׁפֵּיעַ אֶת הַתּוֹרָה, הוּא הַתְּלִמְיָד חָכֵם. וְזֶה שֶׁאָמַר הַפְּתוּב (ירמיהו ט, יא): וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי, נִגַּד הַתּוֹרָה עֲצֻמָּה. וְלֹא הִלְכוּ בָּהּ, שֶׁלֹּא לָקְחוּ הַתּוֹרָה עִם סִבָּתָהּ. כִּי לָקִיחַת הַתּוֹרָה עִם סִבָּתָהּ נִקְרָא הַלִּיכָה בְּתוֹרָה לְגִמְרֵי.

ומפני זה לא היו יודעים דבר זה לא חכמים ולא נביאים ולא המלאכים, כִּי דְּבַר זֶה מְגִיעַ אֶל הַסִּבָּה הָרִאשׁוֹנָה בְּפֶרֶט¹ וְאֵין מְגִיעַ אֶל הַמְּסוֹבֵב, וְכָל אֵלוֹ הֵם עֲלוּלִים וּמְסוֹבְבִין וְלֹכְנֵי פְרָשָׁה הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעֲצֻמוֹ. וְכֵן אִם אֵין תְּלִמְיָד חָכֵם מְבָרֵךְ בְּתוֹרָה תְּחִלָּה, אֵין לוֹקֵחַ אֶת הַתּוֹרָה עִם סִבַּת הַתּוֹרָה, וְיֵשׁ כָּאֵן הַסִּרָה וְהַפְּסָק, וְאֵין יוּצְאִין מִמֶּנּוּ תְּלִמְיָדֵי חֲכָמִים, כְּמוֹ מִי שֶׁלָּקַח אֵילָן בְּלֹא שָׂרֵשׁ אֲשֶׁר מִמֶּנּוּ הָאֵילָן אֵז אֵין נִמְשָׁךְ פְּרִי מִמֶּנּוּ, וּלְפִיכָךְ אִם מְבָרֵךְ בְּתוֹרָה תְּחִלָּה יוּצֵא מֵהֶם תְּלִמְיָדֵי חָכֵם וְעוֹשֵׂה פְּרִי. וּמִפְּנֵי כֵן כְּאֲשֶׁר הָאָדָם מִכֵּן בְּתוֹרָה לְהֵשִׁים יְתִבְרַךְ אֲשֶׁר נִתְּנָה הַתּוֹרָה, גַּם כֵּן הַשֵּׁם יְתִבְרַךְ מְצִיל אוֹתוֹ מִן הַשְּׁגִיאַה וְיֹאִיר עֵינָיו בְּתוֹרָתוֹ.

בהמשך הגמרא שם, מפני מה לא מצוי שבני תלמידי חכמים יהיו אף הם תלמידי חכמים? מפני שאינם מברכים בתורה תחילה. גם כאן הכוונה שבפיה הם אומרים את הברכה, אבל יש חסרון בברכה שלהם. ברכת התורה במובן של ברכה בכל לב על נתינת התורה, ברכה המביעה אהבה גמורה אל הקב"ה, אף אצל צדיק גמור, ברכה כזו בכל הלב היא מציאות רחוקה.

הסבר נוסף, ליבו של תלמיד חכם דבק בתורה כי חביבה התורה על לומדיה, ומפני אהבתם לתורה ישנו חסרון באהבתם אל נותן התורה, בשעה שבאים ללמוד. מאחר ואין האהבה השלימה יכולה להתחלק בין שנים, כי אהבה היא דבוקת בנאהב, ואם דבק באחד אינו יכול באוהב שעה להיות דבק גם באחר, לכן אם בשעה שבאים לדבוק תורה אהבתם העיקרית נתונה לתורה שהיא חביבה עליהם, ממילא יש חסרון באהבת ה' שלהם, היינו אינם מברכים את נותן התורה באהבה כפי הראוי. זו הסיבה שלא יוצאים מהם תלמידי חכמים. אם היו מברכים בתורה תחילה והיתה להם דבקות בנותן התורה, היה הקב"ה סיבה לתורה, אז היה הקב"ה מקור השפע משפיע עליהם מכח התורה בניס תלמידי חכמים. אולם עתה, שהם דבקים ורודפים אחר התורה עצמה, ואינם דבקים בבואר, נותן התורה, כראוי, לכן לא יוצאים מהם תלמידי חכמים שיש בהם תורה. זוהי כוונת האמור בדברי ירמיהו ולא שמענו בקולי כנגד התורה עצמה, שלא שמרו התורה. ולא הלכו בה שלא לקחו את התורה יחד עם הסיבה להיות תורה, הקב"ה, אם היו לוקחים את שניהם יחד, היתה זו הליכה שלימה בתורה.

סוד זה הוא שייך אל¹ הסיבה הראשונה היינו הקב"ה, לכן לא ידעו דבר זה לא החכמים, לא הנביאים ואף לא המלאכים כי כולם נבראים. על כן היה צריך הקב"ה עצמו לפרש דבר זה. וכן הוא ביחס לתלמידי החכמים, כיון שלא ברכו בתורה תחילה ולא לקחו את התורה עם סיבתה, לא יצאו מהם בניס תלמידי חכמים. דומה הדבר למי שלוקח אילן ללא שורש, בודאי שבאופן כזה לא יצא מהאילן פרי. על כן אם האדם מכוון בלימודו אל נותן התורה, השם יתברך נותן התורה מציל אותו משגיאות, ומאיר עיניו בתורה.

ת"ח נכשלים בזה יותר כי אהבתם לתורה גורמת לחוסר דבקות באהבה בנותן התורה

גם ת"ח נכשלים בברכת התורה-דבקות בנותן התורה

המשך ההקדמה לא תילמד במסגרת הלימוד היומי באמונה

וכאשר ראה דוד לפניו שני דברים אלו אשר זכרנו: האחד, שהיה ירא פן יכשל בדברי תורה. והשני, שלא יהיו דבריו לרצון ולזולתו, נגד זה סדר דבריו במזמור השמים מספרים כבוד אל וגו' (תהלים ט). הקדים תחלה לספר מעלת התורה, שאמר: תורת ה' תמימה משיבת נפש, פקודי ה' וגו', עד גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב. ולפי מעלת הדבר צריך שיהיה נזהר שלא יכשל בו. וזכר ששה דברים, ובכל אחד זכר השם, לומר, כי התורה מצרפת אל השם יתברך, שנקראת תורת ה', עדות ה' וכן כלם. לומר, כי על ידי התורה קונה האדם דבקות בו יתברך. ומפני שבא לומר שהדבקות הזו היא דבקות גמורה, לא דבקות בצד מה. כמו מי שהוא בעל מדות, על ידי המדות קונה דבקות בו יתברך, ואינו קונה רק הדבקות בצד מה, כפי המדה אשר דבק בה. אבל על ידי התורה דבק בו יתברך לגמרי בכל צד. ומפני שהצדדין המחלקים הם ששה, והם: ימין ושמאל, פנים ואחור, מעלה ומטה, וכנגד זה זכר ששה שמות, שהוא דבק בו יתברך בכל צד, ואינו נוטה מן השם יתברך לא לימין ולא לשמאל לא לשום צד.

והתחיל לומר: תורת ה' תמימה משיבת נפש, כי כאשר התורה תמימה על ידי זה האדם גם כן תמים, וכאשר הוא תמים, האדם הוא עם השם יתברך לגמרי, וכדכתיב (דברים י"א): תמים תהיה עם ה' אלהיך, ופרשו זכרונם לברכה במסכת נדרים (דף לב א): כל המתמים עצמו הוא עם השם יתברך. ולכך אמרו זכרונם לברכה (עיין חולין צ"א ב): צורת תם חקוקה בכסא הכבוד. כי יעקב נאמר עליו (בראשית כ"ה): ויעקב איש תם, ולכך אמר משיבת נפש, כלומר, שהיא משיבת נפש להחיותו. כי התמים הוא עם השם יתברך כמו שאמרנו, וכתיב (דברים ד'): ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום. כי מצד הדבקות בו יתברך אתם חיים, ולכך כתיב: תורת ה' תמימה משיבת נפש.

ואחר כך אמר: עדות ה' נאמנה מחכימת פתי. פרוש, כי מה נחשב האדם שאין בו רק שכל האנושי? אבל עדות ה' נאמנה מחכימת פתי, שעל ידי התורה נעשה חכם. כי התורה מעידה על הנמצאים לברר כל דבר, והיא נאמנה, מחכימת הפתי, עד שנחשב שכלי ביותר. **ואחר** כך אמר, שעוד מביאה התורה את האדם אל המדרגה שהיא משמחת לב. פרוש שנחשב האדם שהוא מציאות שלם על ידי התורה, ולכך היא משמחת לב האדם. שפאשר האדם הוא בשלמות, הוא בשמחה, והפך זה, פאשר הוא בחסרון, הוא באבלות. ולכך פאשר קרה לו המיתה מן שאר בשרו הוא באבלות.

ועוד אמר: מצות ה' ברה מאירת עינים. רוצה לומר, כי התורה מלמדת לאדם את המעשה אשר יעשה, ולא נחשב שהולך בחשך. ולפני זה אמר: מחכימת פתי על החכמה המחכימת אותו, וכאן אמר מצות ה' ברה מאירת עינים שלא ילך במעשיו בחשך, רק יעשה המצוה, עד שהאדם הוא שלם לגמרי בין בשכלו ובין במעשיו.

ואחר כך: יראת ה' טהורה עומדת לעד. פרוש שעל ידי התורה יקנה הנצחיות. ודבר זה רמזו בפרק במה מדליקין (שבת לא א) על פסוק (ישעיהו לג, א): יראת ה' היא אוצרו, כי על ידי היראה יקנה הקיום הנצחי. ויתבאר זה בפרקים הבאים בעזרת השם יתברך.

ואמר: משפטי ה' אמת, צדקו יחדו. דבר זה עוד יותר על הכל שעל ידי התורה מתדמה אל השם יתברך, במה שאפשר להתדמות אל בוראו. כי חותמו של הקדוש ברוך הוא אמת

(שבת נה, א). ומשפטי התורה ודרכיה אמת. ואמר: צדקו יחדו, כי כל הדברים יש בהם אמת בצד מה, ומשפטי ה' אמת צדקו יחדו, כלומר שכלם שוים באמתות. וזה מורה שהם אמת לגמרי, לכך כלם שוים באמתות. שאם לא כן, לא היו כלם שוים באמתות, רק זה יותר מזה, אבל מפני שהם אמת לגמרי, לכך כלם שוים באמתות.

ואמר: הנחמדים מזהב ומפז רב. פרוש, כי המצוה יש בו שני דברים: האחד, שהמצוה טוב לאדם הגופני, שדבר זה מאבא לכל, שכל המצוות שהם בתורה הם להשלים תקון האדם, עד שהאדם הוא בטוב. והשני, שהשכל גם כן מחיב המצוות מצד סוד שכלי. ועל זה אמר, כי מה שהמצוה יש בה סוד שכלי אלהי, הם נחמדים מזהב ומפז רב. שהם נחמדים לראיית העין לבד, ומצוות התורה הם יותר נחמדים לראיית השכל. שכמו שיפיל לשון ראיה על העין, כך יפל ראיה על השכל, כי לשון ראיה משמש פאחד לשניהם. כמו שאמר (שקלים פ"ד מ"ו): רואה אני דברי פלוני. לפיכך אמר, כי השכל האלהי בתורה יותר נחמד לראיית השכל, מזהב ומפז שהוא נחמד לראיית העין. ועל טוב הגופני, שהתורה מעמיד הפל בטוב, כי התורה תקרא טוב, על זה אמר: ומתוקים מדבש ונפת צופים, שזה ערבות גופני. ומה שפיל הדבר אצל כל אחד ואחד, לומר: מזהב ומפז, ומתוקים מדבש ונפת צופים, שאם אמר הנחמדים מפז, אפשר לומר שאינם נחמדים רק יותר מפז. ועתה שפתיב הנחמדים מזהב ומפז יש ללמד, כמו שאין פרוש מזהב ולא יותר, שהרי גם כן נחמד מפז, כן פרוש מפז, לא שהוא נחמד מפז בלבד, רק שהוא נחמד יותר על כל. וכך פרוש ומתוקים מדבש ונפת צופים. ועל זה אמר: גם עבדך נזהר בהם. לפי מדרגתם ומעלתם ראוי שיהיה נזהר בהם. ובשמרם עקב רב לעולם הבא.

ואחר כך אמר: שגיאות מי יבין וגו'. כלומר, כי לפי מדרגת ומעלת הדבר, צריך שיהיה האדם נזהר שלא יחטא, ולכך אמר: שגיאות מי יבין, נגד אם יטעה בדברי תורה. שאי אפשר, לגדל עמק שלהם, שיבין כל הדברים על אמתתם, ולכך אמר מי יבין. ואחר כך אמר: מנסתרות נגני. על שגגת מעשה, שלא ידע מן העברה. ואחר כך אמר: יהיו לרצון אמרי פי, כדי שיהיה לו זכות שישיפע תורה לאחרים. ועל זה אמר: יהיו לרצון אמרי פי, שיהיו מקבלים את דבריו. ובמדרש (ילק"ש תהלים רמז תרעח): יהיו לרצון אמרי פי, שיעשו לדורות, ויחקקו לדורות, ואל יהיו קורין גם כקורין בספר המירוס, פרוש ספרי המינים. כמו: ספרי המירוס אינם מטמאים דמסכת דים (פ"ד מ"ו). רק יהיו קורין בהם ונוטלים עליהם שכר כנגעים ואהלות. אמר רבי ירמיה בשם רבי יוחנן: אגורה באהלך עולמים (תהלים ס"א, ג), וכי סלקא דעתך שדוד מבקש דירה בשני עולמים? אלא, יהיו קורין ומזכירין אותי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כאלו אני קיים. ולכך אמר: יהיו לרצון אמרי פי אל הבריות. והגיון לבי לפניך, רוצה לומר, כי כל לבבות דורש השם יתברך, וידעת שפונתי לשם ה', ולכך ידריך אותי בדרך אמת. ה' צורי וגואלי. כלומר, כי אחר שאתה יצרתי, אין אתה מואס ביצוריך. ואם אחר שיצרתי, מעשי גרמו להרחיק אותי, הרי אתה גואלי מכל דבר, אף כי רחקתי, עד שאני לרצון.

ובכן התפלה אל מי שאינו מואס בשפלים, ואינו מרחיק לשהיו רחוקים, שיהיו לרצון אמרי פי לפני כל. ויורני דרך אמת. ויסעדיני בימין צדקו, נצח אמן. ושם החבור הזה נקרא תפארת ישראל, כי הוא חבור על התורה, שהיא תפארת ישראל. כדכתיב (דברים ד, ח): ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים וגו'. ואמרו (שם ט): רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. וכבר בארנו בהקדמה (השלישית) של חבור גבורות ה', שבשביל כך אמרו במסכת ברכות, בפרק הרואה (ט"ז א): והתפארת זו מתן תורה.

ביאורים

המוני יצורים ברא הקב"ה בעולמו, וכל אחד מהם מתבונן על העולם ורואה אותו באופן שונה מזולתו. אם ניקח לדוגמה שדה תירס גדול הנמצא במקום בולט לעין וכולם רואים אותו, למרות שכולם רואים אותו דבר, כל אחד מסתכל עליו מנקודת מבט שונה: בעלי החיים בודקים אם הירוק שבו טעים להם, הילדים מתלהבים מהקלחים המתחבאים בין העלים, והמבוגרים הננים מהגובה, מהיופי, ומהצורה המיוחדת. כך גם במבט על העולם. ניתן להביט על העולם ולראות שהוא 'מתגלגל' מעצמו - השמש זורחת בבוקר ושוקעת בערב, אנשים נולדים ומתים...

אולם מי שיעמיק יותר, יראה את העולם באופן שונה לחלוטין. הוא יתייחס אליו כאל בניין ערוך ומסודר שמישהו בנה ותכנן. מי שמסתכל כך על העולם, מבין שיש לעולם מגמה, ישנו מקום שאליו הוא אמור להגיע, וממילא אין דבר בעולם שאין לו תפקיד או מגמה שאותם הוא אמור לקדם ולהוביל.

נקודה זו, מביאה אותנו לעניין חשוב נוסף. אחרי שראינו שלכל דבר יש תפקיד, חשוב להבחין בפער שישנו בחלוקת התפקידים בין היצורים הקיימים בעולם. ריבוננו של עולם בנה עולם שלם המתוכנן היטב, ולכל נברא הועיד תפקיד מסוים שמתאים לו במיוחד ושדרכו הוא יקדם את העולם אל עבר המטרה שאותה הוא הציב לו. לדוגמה, תפקידה של השמש - להאיר ולחמם, מתאים לה ולצורה שבה היא נבראה, ותפקידם של בעלי החיים מתאים למבנה גופם וכישורם. יש כאלה שתפקידם חשוב ומרכזי ביותר, ויש אחרים שהתפקיד שלהם עומד במקום פחות מרכזי. המשותף לכולם הוא שיש להם תפקיד, ויש להם קשר ושייכות לפעולה שאותה הם עושים.

הדברים הללו מעוררים אותנו לדיון החשוב והמהותי - מהו תפקידו המיוחד של עיקרה של הבריאה - האדם? מהו התפקיד שמתאים לנפשו - הנפש השכלית הרוחנית, השונה מנפשות כל שאר בעלי החיים? שהרי לא יתכן שתפקידו של בעל נפש שכזו, יהיה רדוד ומצומצם לניהול ענייני העולם הזה הגשמיים בלבד. בדברים אלו ידון המהר"ל בהמשך הפרק.

הרחבות

• לכל נברא תכלית

פְּלֶם הֵם פּוֹעֲלִים בְּעוֹלָם. כיוון שכל דבר שנברא - נברא על ידי הקב"ה, נראה שקיימת סיבה מדוע הוא נברא, שהרי בעל שכל אינו פועל ללא מטרה. וכפי שכותב המהר"ל במקום אחר: "הוא יתברך היה פועל אל עולם הזה, אך פעולתו את העולם היה לתכלית מכוון, כי הפועל אשר יפעל ללא תכלית מכוון אין ראוי שיקרא פועל כיוון שהוא פועל ללא תכלית" [באר הגולה באר החמישי]. את היסוד הזה אנו מוצאים כבר בגמרא: "כל מה שברא הקדוש ברוך הוא - לכבודו בראו, שנאמר: "כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו" [ישעיה מג, ז] "יומא לח, א]. לכן מתחייב לכל נברא יש תפקיד ותכלית.

• ייחודיות תפקיד האדם

לכל נברא בעולם יש תפקיד, אולם רק לאדם יש 'תיקון': תפקידו לתקן תיקונים רוחניים בעולם ועל ידי כך לזכות לדבוק בקב"ה. תפקידם של שאר הנבראים אינו לתקן, אלא להיות עזר לאדם בתיקון העולם. וכפי שכתב הרמח"ל: "ואולם הבריה אשר התענתה לעניין הגדול הזה, היינו לדבקות בו יתברך שמו כמו שזכרנו, היא תיקרא העיקרית שבכל הבריה... הבריה העיקרית באמת היא המין האנושי, וכל שאר הנבראים, בין השפלים בין הגבוהים ממנו, אינם אלא בעבורו..." [דרך ה' א, ב]. עוד על ייחודיותו של האדם בבריאה כתב רבי חיים מוולאז'ין: "ברא הוא יתברך שמו את האדם והשליטו על רְפִי רְבִין (רבות) כוחות ועולמות אין מספר ומסרם בידו... כי במעשיו ודיבוריו ומחשבותיו הטובים הוא מקיים ונותן כוח בכמה כוחות ועולמות עליונים הקדושים, ומוסיף בהם קדושה ואור..." [נפש החיים א, ג].

שאלות לדיון

האדם תמיד שואף להתקדם ולא מסתפק במה שיש לו. מה אנו לומדים מכך? מה הכוונה שמעלת האדם על פני בעלי החיים היא 'נְפִשׁוֹ הַשְּׂכֵלִית הָאֱלֹהִית'? במה זה מתבטא?

פרק א

נושא הפרק: תפקיד האדם

לכל נברא בעולם יש תפקיד. חשיבות התפקיד לפי מעלתו

הַנְּבְרָאִים, אֲשֶׁר בְּרָא ה' יִתְבַרַךְ בְּעוֹלָמוֹ, כָּלֶם הֵם פּוֹעֲלִים בְּעוֹלָם אֲשֶׁר נִבְרָאוּ בוֹ, וְכָל אֶחָד לְפִי מַעְלָתוֹ וְחִשְׁבֹתוֹ גְּדֹל פְּעֻלָּתוֹ*. הִנֵּה הַשָּׁמַיִם וְכָל צְבָא הַשָּׁמַיִם כָּלֶם פּוֹעֲלִים. מְסוֹבְבִים הָרְקִיעַ, וּפּוֹעֲלִים בְּתַחְתּוֹנִים, כְּמוֹ שֶׁבְרָאֵם הַשָּׁם יִתְבַרַךְ וְסִדֵּר אוֹתָם. וְכֵן הַתַּחְתּוֹנִים כָּלֶם פּוֹעֲלִים. הָאֶרֶץ הִיא שְׂפּוֹעֶלֶת וּמוֹצִיאָה צְמָחָהּ, וְכָל אֲשֶׁר הוּא יוֹצֵא מִן הָאֶרֶץ הִיא פּוֹעֶלֶת. וְכֵן הַמַּיִם פּוֹעֲלִים, מְרוּיִם וּמוֹצִיָּחִים הָאֲדָמָה. וְהַרוּחַ גַּם כֵּן מְגַדֵּל הַכֹּל כְּמוֹ שֶׁהוּא יְדוּעַ. וְכֵן הָאֵשׁ, כְּמוֹ הַחֲמָה, מְחַמֵּם וּמְגַדֵּל הַכֹּל. וְכֵן כָּל בְּעָלֵי חַיִּים וְכָל הַמַּיִנִּים שֶׁבְּעוֹלָם, לֹא לָתֵהוּ בְרָאֵם², רַק³ נִצְמָר עֲלֵיהֶם (בראשית א, כח): פָּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת הָאָרֶץ. עַד שֶׁאֵין אֶחָד בְּטֹלָה, וְהַכֹּל פּוֹעֲלִים בְּעוֹלָם אֲשֶׁר נִבְרָאוּ בוֹ.

וְכָל פְּעֻלָּה הִיא מְתִיחֶסֶת אֶל הַפּוֹעֵל. כִּי הַחֲמִימוֹת אֲשֶׁר הוּא פּוֹעֵל הָאֵשׁ, מְתִיחֶס אֲלֵיו. וְכֵן הַקְּרִירוֹת, מְתִיחֶס אֶל הַמַּיִם אֲשֶׁר פּוֹעֲלִים הַקְּרִירוֹת. וְכֵן בְּכָל הַדְּבָרִים, מְתִיחֶסֶת הַפְּעֻלָּה אֶל הַפּוֹעֵל.

וּמַעֲתָהּ, הָאֲדָם אֲשֶׁר הוּא נִבְדָּל מִכָּל שְׂאֵר בְּעָלֵי חַיִּים מִצַּד הַנְּפִשׁוֹ, שֶׁאֵין נְפִשׁוֹ נְפֶשׁ בְּהִמּוּת, רַק נְפִשׁוֹ נְפֶשׁ שְׂכֵלִית⁵, לֹא כְּמוֹ שְׂאֵר בְּעָלֵי חַיִּים הַטְּבַעִיִּים, שֶׁאֵין נְפִשָּׁם רַק טְבַעִית, מְחַיֵּב שִׁיְהִי לוֹ פְּעֻלּוֹת מְתִיחֶסוֹת אֶל נְפִשׁוֹ הַשְּׂכֵלִית הָאֱלֹהִית, וְיִהְיֶה לוֹ פְּעֻלּוֹת שְׂכֵלִית אֱלֹהִית, שֶׁכִּבֵּר אֲמִרְנוֹ, כִּי כָּל פְּעֻלָּה צְרִיךְ שֶׁתִּהְיֶה מְתִיחֶסֶת אֶל הַפּוֹעֵל.

יש התאמה בין הפועל לפעולתו

פעולות האדם צריכות להיות מתאימות לנפשו האלוהית

כל אחד מהנבראים שברא הקב"ה בעולם נברא כדי למלא תפקיד מסוים. חשיבות התפקיד נקבעת לפי חשיבות הנברא. גרמי השמים¹ [כיוונתו למזלות בשמים המשפיעים על המתרחש בארץ] ממלאים תפקיד כאשר הם מסבבים את הרקיע ופועלים על העולם התחתון, על פי מה שסדר אותם הקב"ה. כך גם המצויים בעולם התחתון פועלים בהתאם לתפקידם. האדמה מצמיחה, וכל מה שיוצא מהאדמה זו פעולתה. המים ממלאים את תפקידם, מרוויים את האדמה וגורמים לצמיחה. גם הרוח מגדלת הכל כמו שידוע. גם החום ממלא תפקיד, כמו השמש שמחממת ומסייעת לגידול. בעלי החיים במגוון המינים המצויים בעולם² לא לחנם נבראו, אלא למלא את הארץ כדי שתהיה מיושבת. נמצא שאין בריאה אחת שברא הקב"ה בעולם⁴ שאין לה תפקיד, וכל הברואים ממלאים את תפקידם בעולם.

לכל נברא תפקיד המותאם לתכונתו. החימום מתאים למהות האש וכן הקירור מתאים למהות המים, נמצא שלכל נברא תפקיד המותאם למהותו.

לאור זאת, שלכל נברא תפקיד המותאם למהותו, וכל נברא ממלא את תפקידו, הרי מחוייב שיהיה לאדם תפקיד המותאם לנפשו⁵ הרוחנית אלוהית. כי האדם שונה במהותו מכל שאר בעלי החיים, שאין נפשו נפש בהמית אלא נפשו רוחנית אלוהית, ואילו שאר בעלי החיים הטבעיים נפשם נפש גשמית. התפקיד צריך להיות תפקיד רוחני אלוהי, שהרי אמרנו שכל תפקיד מותאם למהות הנברא.

ביאורים

דורות רבים עסקו בשאלה הגדולה והמורכבת - שאלת הייעוד והתפקיד של האדם.

העולם הזה, דורש מכל אדם עיסוק מרובה בחיי החומר - צורך להתפרנס, לאכול, לישון וכדומה. בנוסף, קיימות בעולם תרבויות רבות, שעוסקות בדמיון וברגש, והן גורמות לאדם להתבלבל ול'לחפש את עצמו'. על האדם מוטל לחפש ולברר מהו תפקידו, וכיצד יוכל לממש את מה שנדרש ממנו, ולא 'להתבזבז' סתם.

זוהי תחילתו של 'מסע החיפושים' שהמהר"ל עורך כאן. הוא מלמד אותנו שלא ייתכן שתפקידו של האדם יהיה מצומצם לעיסוק בענייני העולם הזה, ומביא לכך ראיה מכך שבמקור, לפני שחטא האדם, הוא לא היה משועבד להם. לפיכך ברור שהמלאכה והעיסוק החומרי הרב נובעים מקללה, מירידה של העולם.

ההתבוננות הזאת, נותנת לאדם מִמד חדש של הסתכלות על חיי החומר, האדם נדרש להניח במרכז חייו את העיסוק בחיי הרוח, וחיי החומר כשלעצמם אינם עיקר התכלית.

חז"ל בגמרא הביאו כראיה לעניין זה את בעלי החיים. מהלך החיים של בעלי החיים בנוי מנטיות טבעיות הקיימות בהם ולא ממה שהם בוחרים לעשות, ולכן הם יכולים להוות דוגמה טובה ליחס הנכון והטבעי לצורך להתפרנס. בעלי החיים אמנם משתדלים להשיג לעצמם מזון, אך פרנסתם אינה כרוכה בצער.

מזה ניתן ללמוד לחיי האדם. האדם עלול להיות משועבד כל חייו לטרחה כדי להשיג את ענייני העולם הזה. להיות עסוק ברדיפה מתמדת אחר הנאות העולם, ואחר השגת עוד ועוד נכסים. וכך במקום להיות רגוע ופנוי לעניינים החשובים באמת, להשתעבד לטרחה עבור ענייני העולם הזה.

הרחבות

• ירידה לצורך עלייה

פְּעֻלוֹת אֱלֹהִים לְאָדָם מִצַּד חֲסָרוֹן. תופעה זו נכונה בכל מדרגות החיים: הצומח מורכב גם מחלק דומם, והחלק הדומם שבצמח נזקק למזון. ללא מזון הוא קמל ונרקב, אף על פי שדוממים רגילים אינם זקוקים למזון. החי נזקק לכוח התנועה שלו בשביל להזין את עצמו, אף על פי שהצמח יכול להשיג את מזונו בלי לנוע ממקומו. כך גם האדם נזקק לשכל שלו בשביל להזין עצמו וכדי ולחיות. וכך כותב הרב קוק: "כל מדרגה נזקקת לאותם חלקים שישנם במדרגה שתחתיה... (ו)היא מסגלתם לפי ערכה, מתחילת הווייתם. הצומח לא יקח בקרבו את הדומם בתכונת הדומם, ואחר כך ישרה עליו כוח הצמיחה, כי אם מתחילת התהוותו יתהווה על פי הצביון הנצרך למעלת הצמיחה, וכן החי יקח את עניין הצמיחה על פי התכנית של כוח החיים..." [הגדה של פסח בהוצאת 'מכון הרצ"ה' עמ' רה].

אם כן, מחיסרון זה שנחסרנו אחר חטא אדם הראשון נוצרה מציאות חדשה בעולם, וממנה תועלת חשובה: שתפשט המדרגה האנושית על כלל האישיות, וגם השגת המזון תיעשה באופן נעלה המיוחד לאדם ולא באותו אופן של הבהמה. אמנם במצב זה לא נהיה לעולם - המהר"ל כאן מלמדנו שכאשר נבוא למצב מתוקן יותר לא יהיה עוד צורך בזה ויסורו מאתנו טרחות אלו.

שאלות לדין

האם בסופו של דבר מעלת האדם היא יתרון, הרי לבעלי חיים אין דאגות, אכזבות ומשברים? למה העונש על חטאו של אדם הראשון הוא דבר שמסיח את דעתו של האדם מעבודת ה' האם לא ראוי לעזור לאדם לחזור בתשובה?

להצלחת מיכאל בן זהבית

וּמִפְּנֵי שֶׁתִּמְצָא הָאָדָם מִשְׁתַּתָּף עִם שְׂאֵר בְּעָלֵי חַיִּים הַטְּבַעִיִּים בְּהִרְבֵּה פְּעֻלוֹת, וְדָבָר זֶה בּוֹדָאֵי מִצַּד הַנֶּפֶשׁ הַחַיּוֹנִית² אֲשֶׁר בְּאָדָם, אֲשֶׁר בּוֹ מִשְׁתַּתָּף עִם שְׂאֵר בְּעָלֵי חַיִּים הַטְּבַעִיִּים. אָבֵל אֵי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יִהְיֶה לוֹ פְּעֻלוֹת גַּם כֵּן מִתִּיחִסִּים אֶל נִפְשׁוֹ הַשְּׂכֵלִית הָאֱלֹהִית, כִּי לֹא יִגְרַע כַּח³.

כִּי מִה שֶׁהָאָדָם הוּא בְּנָאֵי וְנִגְרָ וְעוֹשֶׂה מְלָאכָת הָאִפִּיָּה וְהַבְּשׂוּל וְכִיּוֹצֵא בְּזֶה מִתְקוֹן הַבְּגָדִים, שְׂוֹדָאֵי אִף כִּי דְבָרִים אֵלּוּ צְרִיכִים לוֹ נֶפֶשׁ הַשְּׂכֵלִית, מִי הוּא עָרַב לִי⁴ שֶׁהַדְּבָר הַזֶּה הוּא מִצַּד שְׁלֵמוֹת שְׂבוּ, וְהָרִי רָאוּי וּמְחִיב שֶׁיִּהְיֶה לוֹ פְּעֻלוֹת אֱלֹהִית שִׁפְעֵל בְּעוֹלָם אֲשֶׁר בְּרָאוּ, כְּפִי מַעֲלַת נִפְשׁוֹ הָאֱלֹהִית. וְאוּלַי כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר זְכָרְנוּ הֵם מִצַּד חֲסָרוֹן שֶׁבְּאָדָם.

וּבְסוֹף קִדּוּשֵׁין (פב, א): תְּנִיא, רַבִּי שְׁמַעוֹן בְּרַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר: מִיָּמֵי לֹא רָאִיתִי צָבִי קִיץ⁵, וְאֵרִי סָבֵל, וְשׁוֹעֵל חֲנוּנִי, וְהֵם מִתְפַּרְנְסִים שְׁלֵא בְּצַעַר, וְהֵם לֹא נִבְרָאוּ אֶלָּא לְשִׁמְשׁוּנִי, וְאֵנִי נִבְרָאתִי לְשִׁמְשׁ אֶת קוֹנִי. וְמָה אֵלּוּ שְׁלֵא נִבְרָאוּ אֶלָּא לְשִׁמְשׁוּנִי, מִתְפַּרְנְסִים שְׁלֵא בְּצַעַר, וְאֵנִי שֶׁנִּבְרָאתִי לְשִׁמְשׁ אֶת קוֹנִי עַל אַחַת כְּמָה וְכְמָה! אֶלָּא שֶׁהֲרֵעוֹתִי אֶת מַעֲשֵׂי, וְקַפְחָתִי אֶת פְּרִנְסָתִי⁶, שֶׁנֶּאֱמָר (ירמיהו ה, כה): עֲוֹנוֹתֵיכֶם הִטּוּ אֵלַי וְגו' עַד כָּאן. הָרִי שֶׁבְּאֵרוֹ, כִּי הַפְּעֻלוֹת וְהַמְלָאכּוֹת שֶׁעוֹשֶׂה הָאָדָם לְצַרְךָ פְּרִנְסָה, אֵינָם מִצַּד מַעֲלַת הָאָדָם. אָבֵל⁷ הֵם לוֹ מִצַּד פְּחִיתוּת וְחֲסָרוֹן.

וּכְשֶׁנִּבְרָא הָאָדָם לֹא נִבְרָאת עִמּוֹ הַמְּלָאכָה וְתִקּוֹן בְּגָדִים וּבְנִין הַבָּתִּים, רַק בְּגֵן עֵדֶן הָיָה בְּלֹא דְבָרִים אֵלּוּ. וְאֵם כֵּן, אֵין אֵלּוּ הַפְּעֻלוֹת לְאָדָם מִצַּד הַשְּׁלֵמוֹת. שְׁלֵא נִמְצָא בְּבַעֲלֵי חַיִּים אֵלּוּ הַפְּעֻלוֹת, וְהֵם מִתְפַּרְנְסִים בְּלֹא דְבָרִים אֵלּוּ. אֵם כֵּן, פְּעֻלוֹת אֵלּוּ הֵם לְאָדָם מִצַּד חֲסָרוֹן⁸, שֶׁחֲטָא וְקַפַּח פְּרִנְסָתוֹ. וְלוֹלָא זֶה לֹא הָיָה צְרִיךְ לְדְבָרִים אֵלּוּ.

במציאות האדם עושה פעולות רבות אשר הן זהות לפעולות בעלי החיים הטבעיים, כאכילה ושתיה, שינה, רבייה ועשיית מלאכות. דבר זה נובע מצד² הנפש הטבעית שנמצאת באדם - שכן הנפש הטבעית נמצאת באדם כמו בשאר בעלי החיים. אבל מוכרחות להיות פעולות, אשר אותן צריך לפעול האדם, שהן נובעות מצד מהותו הרוחנית אלוהית³. ללא יתכן שבוזה יהיה האדם פחות משאר הנבראים הממלאים תפקידם בהתאם למהותם.

אנו מוצאים את האדם פועל ויוצר באופנים שונים כגון: בניה, נגרות, אפיה, בישול ותפירה. אמנם⁴ למלאכות אלו נדרש שכל אנושי⁵, אך אין זה אומר שפעולות אלו הן התפקיד שלמענו נוצר האדם, כי האדם נוצר למלא תפקיד אלוהי בהתאם למהותו הרוחנית-אלוקית. יתכן וכל הפעולות שהזכרנו, פועל אותן האדם מצד החסרון שבו ולא מצד מעלתו.

בסוף מסכת קידושין שנינו: תניא, רבי שמעון בן רבי אלעזר אומר: מימי לא ראיתי צבי קיץ⁶ [מייבש תאנים], וארי סבל, ושועל חנוני, והם מתפרנסים שלא בצער, והם לא נבראו אלא לשמשני, ואני נבראתי לשמש את קוני. ומה אלו שלא נבראו אלא לשמשני, מתפרנסים שלא בצער, ואני שנבראתי לשמש את קוני על אחת כמה וכמה! אלא שהרעיות את מעשי, וקפחתי⁷ [הפסדתי, חיסרתי] את פרנסתי, שנאמר: עונותיכם הטו אלה וגו' עד כאן. מבואר מדבריו כי הפעולות שפועל האדם לצורך קיומו הפיזי אינן מצד מעלת מהותו⁸ אלא הן נובעות מחסרון.

בשעה שנברא האדם לא נבראו עמו מלאכות אלו של תפירה ובנאות, בגן עדן היה ללא פעולות אלו. אם כן מלאכות אלו אינן מתפקידי האדם בעולם מעצם בריאתו. כמו כן בעלי החיים מתקיימים ללא מלאכות אלו, אם כן מלאכות אלו נובעות מפאת חטא האדם והם חסרון לו, ואילו חטאו היה מתקיים ללא מלאכות אלו.

[פעולות האדם נובעות גם מנפש השכלית]

האם הפעולות שעושה האדם לצורך קיומו הפיזי הן יעודו?

הוכחה שפעולות אלו הן מצד פחיתות וחסרון ולא מצד מעלתו

כשהיה האדם שלם בגן עדן לא היה צריך לפעול לצורך קיומו הפיזי, וכך גם בעלי החיים כעת

ביאורים

אחד מהדברים שניתן לומר עליהם שהם עומדים במרכז עיסוקם של בני האדם בעולם הוא הפרנסה. הפרנסה 'גזולת' נתח נכבד מאד מזמנו של האדם, ומהחשיבה וההתעניינות שלו. במקומות רבים הפרנסה ממש כובלת את בני האדם. מעסיקים הנחשבים 'מצליחים' הם מעסיקים שיוצרים איך לגרום לעובדים להרגיש שהעבודה היא המהות שלהם, הם עושים זאת במגוון שיטות - מחלקים להם ולבני משפחתם מתנות, דואגים להם לחופשות, דורשים זמינות גבוהה לעבודה, ובלבד שיהפכו להיות חלק ממקום העבודה. כך זוכה המעסיק לקבל פועלים המשקיעים את כל מהותם, כוחם, מחשבתם, רגשותיהם ומרצם במקום העבודה, הם מתרגלים למחשבה שהמימוש העצמי האמיתי שלהם בא דווקא מתוך מקום העבודה וזוהי כל מהותם. שעבוד האדם לפרנסה יכול לכלול את כל כוחות נפשו של האדם, את גופו, את נפשו ואת שכלו, וכולל גם את כל סוגי העבודות - אלה הדורשות כוח גופני רב, אלה הדורשות כוח נפשי כזריזות וכדו' ואלה הדורשות חשיבה מרובה.

רוב בני האדם אינם שמים לב. הם אינם עוצרים לרגע ושואלים את עצמם אם כל השעבוד הזה נכון. האם הפרנסה היא באמת מרכז החיים? האם סביב הפרנסה והשגתה הם אינם מאבדים את המקום האמיתי בו הם אמורים להיות? מהי התכלית האמיתית של הכוחות שנתן הקב"ה באדם?

המהר"ל מציע לנו לעצור. לחשוב לרגע ולבדוק אם המרוץ הזה כדאי, אם כדאי לנתב את כל הכישרונות, את החלומות והתכניות לעבר הפרנסה. לשם כך הוא עורך בדיקה. מציץ אל עבר בעלי החיים החיים ומתפרנסים על פי הטבע הטבוע בהם, מבלי שיצטרכו לשעבד לכך את מיטב כישירוניהם ומרכז עיסוקם. מכאן הוא לומד שהעיסוק הרב בפרנסה הוא אילוץ שבא כתוצאה מהחטא, ושלישירוניהם המיוחדים של האדם יש ייעוד אחר. הפיכת הפרנסה לעיקרית והעמדתה במרכז הם מוטעים. צריך לבדוק היטב מה הם היעדים המתאימים לנפש האדם, ורק מתוך העיסוק בהם לתת לפרנסה את מקומה הנכון. ביעדים אלו יעסוק המהר"ל בהמשך.

הרחבות

• שלושת מרכיבי האישיות

הגוף והנפש והשכל. המהר"ל מלמדנו כאן עיקרון יסודי - האישיות שלנו מורכבת ממכלול של שלושה תחומים: א. המעשים של הגוף. ב. מצבנו הנפשי והרגשות שלנו. ג. הידיעות והמחשבות שלנו. וכן כתב הרב קוק: "אין לנו השלמה יותר נאה בבריאה כהשלמת האדם בכל כוחותיו אל שלמות המעשים, המידות והמושכלות" ('עין איה' ברכות א, עה; ועיי' עוד שם, לג). כמו כן ניתן לראות בעיקרון זה בסיס לכל ספר 'מסילת ישרים': במידות הראשונות הרמח"ל עוסק בתיקון המעשים (זהירות, זריזות ונקיות), באמצעות הוא עוסק בתיקון החלק הרגשי-מידותי (פרישות, טהרה וחסידות) ובאחרונות הוא עוסק בתיקון המחשבות (ענוה, יראת חטא וקדושה).

• הסיוע של הקב"ה לפי עמל האדם

התחייב לו מצד חטאו. אין מדובר כאן בעונש. כוונת המהר"ל להנהיג מיוחדת של הקב"ה - נתינת סיוע לאדם בהתאם למעשיו. הקב"ה עוזר הרבה לאדם כדי שיצליח בקיום המצוות, אולם סיוע זה תלוי בקרבת האדם אליו. בדרך זו כתב הרמב"ם: "מאחר שנודע שמתן שכרן של מצוות היא חיי העולם הבא... והנקמה שנוקמים מן הרשעים היא הכרת... מהו זה שכתוב בכל התורה כולה 'אם תשמעו יגיע לכם כן' וכל אותן הדברים בעולם הזה?... הבטיחנו בתורה שאם נעשה אותה שיסיר ממנו כל הדברים המונעים אותנו מלעשותה וישפיע לנו כל הטובות המחזיקות את ידינו לעשות התורה... וכן הודיענו בתורה שאם נעזוב התורה... מביא עליהם כל הרעות המונעים אותן מלקנות העולם הבא כדי שיאבדו ברשעים" [תשובה ט א].

שאלות לדיון

המהר"ל מחלק את האדם לשלושה חלקים, גוף נפש ושכל. כיצד הם משפיעים זה על זה? לאור דברי המהר"ל, מה צריכה להיות פסגת שאיפותיו של האדם? האם אצל כולם זה אותו דבר?

האדם משתמש בגופו, נפשו ושכלו לצרכי חיי

וזכר ג' דברים, כי באדם ג' דברים: הגוף והנפש והשכל*. ובכל שלשתן משמש האדם בהם לצורך חיותו. ואמר, כי אין שלמות האדם במה שהוא משמש לצורך פרנסתו, הן בגופו, הן בנפשו, הן בשכלו.

וזה, כי הארי יש לו גוף חזק, פאשר נודע מענין הארי, והרי אין משמש בכח גופו שיש לו לצורך פרנסתו. לכן אין לחשב מה שעושה האדם בגופו הוא שלמות לו. שהרי בבעלי חיים לא נמצא דבר זה שיהיה צריך אליו.

וכנגד הכח הנפשי, שהתנועה היא מן הנפש, על זה אמר שהצבי שיש בו מהירות התנועה מאד, הרי יש לו כח זה ביותר. והרי אינו משמש בכח זה לצורך פרנסתו. ולפיכך אמר ולא ראיתי צבי קיץ, דהינו שיהיה מתקן מזונותיו בקיץ, וצריך לזה כח התנועה להכניס את פרות הקיץ לבית.

וכנגד השכל אמר לא ראיתי שועל חנוני. כי השועל הזה יש בו חכמה מכל חיות השדה. ואין משמש בכח זה לצורך פרנסתו, להיות חנוני בעל משא ומתן.

וכיון שלא נמצא בבעלי חיים שישתמשו בכחות אלו לצורך פרנסתו, אם כן מה שהאדם פועל בכח גופו וזעת אפו ונושא משא גדול לצורך פרנסתו, אין זה מצד שלמות האדם, שהרי אין צריך דבר זה לבעלי חיים, שהוא יותר פחות מן האדם. ודבר זה התחייב לו מצד חטאו. שאין לאדם מנוח בגופו ביום ובלילה, רץ אחר פרנסתו כצבי, ומשמש לזה כח נפשי שלו. ואין זה מצד השלמות, שהרי לא נמצא זה בבעלי חיים, שהם למטה הימנו. וכן אין שלמות השכל של אדם לשמש בו אל פרנסתו, כיון שלא נמצא שצריך דבר זה הבעל חי, שהוא פחות מן האדם.

רבי שמעון בן אלעזר הזכיר בדבריו 'שלושה דברים: ארי סבל, צבי קיץ ושועל חנוני, כי באדם יש שלושה חלקים: גוף, נפש ושכל, ובשלושתם משתמש האדם לצורך קיומו. כוונת רבי שמעון לומר, כי שלושת הכוחות הללו, הגוף, הנפש והשכל, שהאדם משתמש בהם לצורך קיומו, אינם שלמותו.

רבי שמעון הוכיח זאת מבעלי החיים. כידוע, הארי הינו בעל גוף חזק, ואף על פי כן אינו משתמש בגופו² [בטורח וביגיעה] לצורך פרנסתו. לכן גם שימוש האדם בגופו לצורך פרנסתו אינו שלימות לו.

וכנגד החלק השני שבאדם, הנפש, שממנו כח התנועה והמהירות, הוכיח מהצבי. הצבי הוא בעל חיים מהיר התנועה, נמצא שכח הנפש מצוי בו מאד, ואף הוא אינו משתמש בכח זה לצורך פרנסתו. דבריו: לא ראיתי צבי קיץ, כלומר צבי שמכין מזונותיו בקיץ. אף שיש לו יכולת התנועה לא ראיתי מכניס את פירות הקיץ לביתו.

כנגד הכח השלישי שבאדם, השכל, אמר: לא ראיתי שועל חנוני. השועל חכם יותר מכל שאר בעלי החיים ואינו משתמש בחכמתו לצורך פרנסתו להיות חנוני ועוסק במשא ומתן.

כיון שבעלי החיים אינם משתמשים בכוחות אלו לצורך פרנסתם, אם כן מה שהאדם עושה בכוח גופו ובזיעת אפיו ונושא משאות כבדים לצורך פרנסתו, אין מלאכה זו שלמותו, שהרי בעלי החיים הפחותים מהאדם אינם נוקקים לכך, מכאן שהאדם נאלץ לעשות זאת מחמת חטאו. וכן המציאות שאין לאדם מנוחה ביום ובלילה ורץ כצבי אחר פרנסתו, ומשתמש בכוחותיו הנפשיים לצורך זה, אין זה מפני שלמותו, שהרי³ בעלי החיים הפחותים ממנו אינם עושים כך. וכן כוחותיו השכליים של האדם לא נועדו כדי שישמשו אותו לצורך פרנסתו, שהרי לא מצאנו שבעל החיים הנחות מהאדם עושה כן.

[והשכל - השכל כאן אינו השכל האלוהי, דהיינו הנשמה, אלא השכל החושב.]

פעולות האדם לקיומו הן מנוגעות ולא מעלה